

למדנות, או שמא חריפות של הבל?

תגובה לחיים נבון (אקדמות, ח')

אפרים אורן

א

במאמרו "הלימוד הישיבתי ומחקר התלמוד האקדמי" (אקדמות, ח') טוען חיים נבון, כי אפשר לדון בנושא מסוים בלי להבין את מהותו (עמ' 139-140). נבון מכוון את חצי ביקורתו אל החוקרים ואינו מתמודד עם הבעיה האמתית: הרצון של בני הישיבה עצמם לשאוב מתודות, עקרונות וכלים מתוך העולם האקדמי ולשלבם בתוך הלימוד הישיבתי. את טיעונו נוכל לסכם כך: הלימוד הישיבתי הוא שיטה סגורה שיכולה להתקיים בפני עצמה, ועל כן כל עירוב של שיטה אחרת בתוכה, רק מזיק לה ופוגע בה.¹

במסגרת זו אוכל להצביע רק על מקצת הבעיות של הוכחת הטענות במאמר עצמו. לאחר מכן אבחן את הטענות לגופם, אך אתעלם ממהלך המחשבה שהוביל את הכותב אליהם.

1. בתחילת המאמר נבון טוען, כי לא יעסוק בענייני הלכה. אולם, כל עניינה של המחויבות מבוסס על ההלכה, כלומר אין הלימוד נשאר תאורטי, אלא משפיע על ההלכה. גם הציטוטים מהאחרונים יש בהם ענייני הלכה וגם הדיון הארוך על טעמי המצוות מגיע, בסופו של דבר, לעניין הפסיקה ולשיקוליה.

2. המושג 'יצירתיות' אינו מובהר לאורך כל המאמר,² אף על פי שהוא אבן יסוד במאמר כולו. לא ברור מה היחס בין החופש שניתן ללמדן ליצור לבין האיסור לערב שיקולים משלו (עמ' 138). באילו כלים ייצור? האם הוא 'טכנאי' של סברות, מעין מחשב-על של הגדרות ושיקולים משפטיים? ומהי אפוא היצירתיות אליבא דנבון?

3. מקצת מסקנות המאמר מבוססות על תפיסתו הסובייקטיבית של נבון את המחקר, ובעיקר הדברים אמורים כלפי הגדרתו את המחקר כמעקף וכעוסק ב"דקדוקי עניות טקסטואליים". מובן שאיש המחקר מסתכל מנקודת מבט שונה ממנו על עולם הישיבה. גם הטענה שעולם המחקר אינו מביא "לא לידי יראה ולא לידי אהבה"³ אינה לעניין, לדעתי, שכן לישיבה באים רק אנשים שחפצים לקיים מצוות תלמוד תורה, מה שאין כן לגבי המחקר. ואף על פי כן, נבון רואה אותה כטענה "המשמעותית ביותר בכל הנושא שאנו דנים בו" (עמ' 141).

ב

נפנה עתה לטיעון של נבון הגורס, כי אין הלמדן זקוק למידע המחקרי; הוא פועל בעולם בעל חוקי היגיון משלו, וכל התערבות חיצונית, לא רק שלא תועיל, אלא אף תזיק ל"קוהרנטיות" של ההיגיון הישיבתי.

לטעמי, שיטה זו מובילה בהכרח להתעלמות הלומדים מן המציאות ולחוסר חתירה לאמת. ממילא, לימודם יהיה, אם להשתמש בלשונו של רבנו תם, "חריפות של הבל" (סנהדרין, י"ז, ע"א). זה מצב הפוגע הן בתפיסת לימוד התורה והן, מאוחר יותר, בהשפעה על החיים הדתיים של הלומדים.

מנקודת מוצא זו אבקש לרדן תחילה בבעיותיה של למדנות כזו, וכנגדה אנסה להציג כראוי את האלטרנטיבה. לבסוף אדון גם בבעיה המעשית-קיומית.

ג

אפתח בשאלה: האם למדן ששמע שחיוב קטנים במצוות "מדין חינוך" התחיל רק בתקופת האמוראים, ולא היה ידוע לתנאים, צריך להתעלם מהנתון הזה בלימודו? האם נכון להתעלם ממחקרו של פרופ' יעקב כ"ץ המנוח בעניין הקדמת זמן קריאת שמע של ערבית בימי הביניים? זאת ועוד: רבים מהלומדים בימינו חשים זרות כלפי מבנה הטיעונים בגמרא ובמפרשיה, ואולי אף ביתר שאת כלפי החילוקים של האחרונים. האם הם צריכים לדחוק את הגיונם הצדה ולפעול על פי היגיון המוכתב "משמים"? אם כן, מה תהא משמעותו של כוח היצירה האנושי, שנבון כה מרבה לשבחו?⁴

במטרה להצדיק את ההיגיון הלמדני, שכנראה גם נבון מבין שאין הוא תואם את ההיגיון הרגיל של בן הישיבה בימינו, נבון מאמץ עמדה רלטיביסטית פוסט-מודרנית מובהקת, שלפיה אין כלל אמת והכול נתון לשיקול הדעת היצירתי של הלמדן. נדמה שאין טעם להראות כי הוכחותיו מדברי האחרונים מופרכות.⁵ ואולם גם אם נניח שהוא צודק, הרי שהלמדן, שנבון משבח, פועל בחלל ריק (מה שהוא מכנה "עולם אידאי") בלי חוקים

מחייבים, וממילא הוא גם לא יוכל ליצור מחויבות, שכן חברו יוכל לחלוק עליו באין שום קנה מידה אובייקטיבי לשיפוט.

ד

אנסה כעת לבחון את המחקר כשיטת לימוד תורה. בנושא זה נבון מציב לנו שני קריטריונים: הקוהרנטיות של השיטה והתקבלותה על ידי הלומדים. אכן, השיטה המחקרית, ככל מדע, שואפת לקוהרנטיות, ודומני כי היא אף משיגה אותה, לא פחות משיטות לימוד אחרות. אולם, הקריטריון השני שמציב נבון יכול לפסול כל שיטה, טובה ככל שתהיה. כך, למשל, הלומדים עדיין לא קיבלו את שיטת התוספות בימי רש"י וכן את שיטת ר' חיים מתחילת המאה ה-19 וכיו"ב. כל שכן ברור כי אי אפשר לטעון נגד שיטה בהתהוותה (ובמקרה שלנו, עוד בטרם התהוותה), שאינה לגיטימית רק משום שלא קיבלה הלומדים.

אם תקבל שיטת המחקר של לימוד התורה, ממילא תיפתר בעיית המחויבות, שכן באותה מידה שלמדן בריסקאי מחויב לשיטתו, כך יהיה הלמדן ה"אקדמי" מחויב לשיטתו, והקב"ה ישים את סימן הקריאה, כלשונו של נבון, על פסיקתו של הלמדן-החוקר.

אין בכונתי להתעלם מההבדלים שבין הלימודים הישיבתיים לבין הלימודים האקדמיים, אך מכיוון שמדובר בשילוב שעודנו בהתהוותו, קשה לדעת מה יהיו מאפייניו המדויקים. שיטת הלימוד החדשה אינה חייבת להתאפיין כלל, למשל, ב"קרירות" המדעית שנבון רומז לה. לימוד כזה אינו חייב להתמקד אך ורק במה שנבון מכנה "דקדוקי עניות טקסטואליים", אלא יכול וצריך להיעזר בעבודתם המפרכת של החוקרים, ועל גביה לבנות את **קומת המשמעות**. אפשר אמנם להתווכח על אודות יעילות הדיון על רדיית הפת כאשר לא יודעים מהי. ואולם, ברור כי מי שיודע מהי רדיית הפת, יוכל לדון בסוגיה הן ביתר בהירות והן מתוך תחושה כנה של חתירה לאמת (וכאשר יידרש לפסוק, לא יצטרך לשוב ולעיין בסוגיה מתחילתה אליבא דהלכתא) וכך לכל תחומי המחקר.⁶ מה נאמר על למדן, שמבסס חילוק מדהים בין בייתוסים לצדוקים על נוסח משובש ובהתעלם ממקבילות (שכן לומדים רק בבלי – זוכרים?)? שלא עלו בידו אלא דרשנות או פלפול בעלמא? ! האם זה מה שנבון מציע לנו?

אכן, לעתים פוקדת תחושת משבר מסוימת את מי שיצא מהחממה הישיבתית, עבר לאקדמיה וגילה, שמוסכמות שעליהם גדל הפכו לסימני שאלה גדולים. התגובה הנוחה ביותר במקרה כזה היא, כמובן, להימלט חזרה לעולם החם של הישיבה, אלא שכך הבעיות אינן נפתרות. הדרך הנכונה היא אפוא להתמודד עם הבעיות, ומכיוון שבתחום זה יש כיוונים רבים, שכן לימוד זה נמצא בקושי בחיתוליו, קשה להצביע על כיוון ברור וחד-משמעי. מכל מקום, בסופו של התהליך לעתים ייאלץ הלומד להסכים לקבל שכר על הפרישה, ולעתים

יתברר לו, שדווקא המחקר יחשוף בפניו את אמתות המסקנות הישיבתיות, ואף יעמידן הן על בסיס עובדתי מוצק יותר והן על משמעות ועניין עמוקים הרבה יותר.

ה

הנקודה השנייה, שעליה אני מבקש לעמוד, חורגת מתחום הדיון התאורטי ועניינה ההשפעה של דרך הלימוד על החשיבה ה"תורנית" בכלל וההלכתית בפרט, וההתנגשות של חשיבה זו עם החיים האמתיים. רוב בוגרי הישיבות יוצאים, במוקדם או במאוחר, אל עולם העשייה, ושם הם מגלים שהחשיבה ה"לוגית-משפטית-מופשטת", שהנחתה אותם בזמן הלימוד בישיבה אינה מועילה כל כך בחיים. לרוב הדבר לא מהווה מכשול גדול כל כך, שכן רובם חוזרים עד מהרה להיות אנשים "נורמליים", ורק מדי פעם בשעת עיון מעמיק בסוגיה הם משתמשים בגרסא דינקותא ומנתחים סוגיה תלמודית. ואולם, שתי בעיות נוצרות מכך:

1. ההלכה, שמבוססת על ההיגיון הישיבתי, נראית לאותם בוגרי ישיבה תמוהה ומשונה, שכן העולם אינו פועל על פי ההיגיון ההלכתי, וממילא פלא הוא שיש להיגיון הפשוט של העולם תוקף. ואולם לא עולה על דעתם לזנוח את ההיגיון הישיבתי בשל כך. התוצאה של הקונפליקט הזה, שכנראה מטריד רבים, היא הפיכת כל התורה ל"חוקים", כלומר לדברים בלתי מובנים לשכל האנושי.⁷ עמדה זו בעייתית, שכן היא מוותרת לגמרי על המשמעות בחיים הדתיים ומותירה מקום רק למשמעת עיוורת, אך עניין זה חורג מדינונו.

2. בן הישיבה, שאמור לייצג את התורה, מוצא שהשכלתו בלתי רלוונטית לחיים 'בחוק'. ממילא הוא מוותר על כל ניסיון להשפיע באמצעות עולמו הישיבתי על החיים. אי אפשר לחנך ילדים על פי ההיגיון המנחה את עולם הישיבה, שכן זה עולם שאינו מכיר בשיקולים פסיכולוגיים וחברתיים (ובוודאי שלא בהשתנות הטבע האנושי, למשל). כך, על פי טענותיו של נבון, אי אפשר לפתור בעיות שכנים בעזרת הגמרא, שכן אין בה התמודדות עם בעיות ריאליות, אלא עם מושגים אידאליים-מופשטים, וכך בנושאים רבים. ניתוק התורה מענייני ההיסטוריה והריאליה של החיים, ניתוק שנבון מטיף לו כל כך ושלטענתו משחרר את התורה מכל תלות בשיקולים האנושיים היחסיים, הוא שעומד בעוכריה, כאשר רוצים לנהל בעזרתה את העולם.⁸

מי שעניו פקוחות יוכל לחוש שבני התורה, אף שהם למדנים מופלגים ומצטיינים, בדרך כלל אינם נמנים עם השכבות האינטלקטואליות העומדות בראש הקהילה (אף שיייתכן שרכשו מידות טובות בישיבה – אולם זה לא קשור לשיטת הלימוד). כאשר באים להתייעץ לגבי בעיה סבוכה "אמתית" לא סומכים על אוקימתות ושיקולים למדניים. ממילא מעמדם של מחזיקי התורה הופך להיות על תקן תרבותי מסוים בלבד, ובדרך כלל הם אינם הופכים למנהיגים חברתיים בסביבתם. "מאן מלכי? – רבנן!"⁹ הופך להיות מושג-משפטי-מופשט

בדיני מלך בלבד.

נקודה זו היא בלי ספק מסובכת מאוד ורחוקה מפתרון, ואין בכוונתנו לטעון, כי שיטת לימוד כזו או אחרת בלבד תוכל לפתור אותה. עם זאת, הדרך של שילוב המחקר בלימוד יכולה לתרום תרומה גדולה לקירוב של ההיגיון האנושי להגיונה של תורה, שכידוע ניתנה לאדם, ולא למלאכים, ובכך לסייע ליישום רצונו של נותן התורה בכל פינה ופינה של חיי האדם.

הערות

- 1 נכון מצהיר בתחילה שאין סתירה חד-משמעית בינו לבין "המצדדים בשילוב האקדמיה ובית המדרש" (עמ' 125). ואולם, בהמשך אנו מוצאים שוב ושוב קביעות גורפות, חד-משמעיות ועקרוניות נגד השילוב הנ"ל: "העיסוק האקדמי סותר את... הלימוד הישיבתי" (עמ' 133); "כל אלה אינם רלוונטיים ללימוד תורה" (עמ' 137), וכן הלאה. ואכן מסקנתו היא כי "אין מקום לשילוב מתודות מתוך מחקר התלמוד בתוך הלימוד הישיבתי" (עמ' 141) והצדקת העיסוק רק בכל תחום בנפרד (עמ' 142). אתייחס אפוא למאמר לאור מסקנתו זו.
- 2 להוציא את הדימוי לאמנות, שרק מסבך יותר את העניין שכן לכאורה נראה שלמדן יש מגבלות רבות יותר מלאמן.
- 3 אלא לידי מה? ואילו בתחילת המאמר כותב נבון "אין ברצוני לטעון שהמחקר התלמודי הוא בהכרח אפיקורסי או שקרי" (עמ' 125) – יש בהצהרה זו משום פגיעה בחוקרים, וחבל שעורכי **אקדמות** לא היו ערים לה.
- 4 לא לחינם טוענים לומדים ותיקים כי הם "ממחזרים" את הלימוד של קודמיהם ואינם מסוגלים באמת לחדש במתודה הזו (ראה הרב מרדכי ברויאר, "דרושה תורה גדולה", **דעות**, 7, ניסן תש"ס, עמ' 33). העובדה הנראית לעין היא, כי ספרי חידושים על הש"ס אינם מופצים בישיבות שלנו אלא רק במסגרת "מקומית". זאת לעומת עושר היצירה התורנית בכל התחומים: פסיקה, פרשנות מקרא, הגות, חינוך וכו' (כמה מאתנו מכירים את חידושי הגרי"ד על הש"ס, ולעומת זאת מי לא קרא לפחות קצת מכתביו ההגותיים?).
- 5 א. דומה שנכון אינו מבחין בין התייחסות השקפתית על המחלוקת מ'בחור' לבין העמדה שאותה נוקט החולק מ'בפנים' (מלבד העובדה שיש אסכולה שלמה הרואה במחלוקת כישלון היסטורי, שהמפורסם בחבריה הוא הרמב"ם, עיין בהקדמתו למשנה).
ב. קשה לקבל את דבריו של נבון, שר' חיים חשב שהוא לא אומר פשט ברמב"ם. אם נאמין לדברי החת"ס המובאים בעמ' 138 כפשוטם, ונחיל אותם על כל הלימוד הישיבתי, הרי שלמדן ישר ופן עם עצמו לא יראה שום טעם בלימוד הגמרא והראשונים ויוכל לפסוק "מפני הטעמים שכתב הוא", כלומר, משיקוליו שלו בלבד.

- ג. **חיים נבון**: "אין פעולת הלימוד מכוונת לגילוי ולחשיפת 'אמת' אבסולוטית, אלא ליצירה ולהתקדמות". (עמ' 127). **הרב יוסף דב הלוי סולובייצ'יק**: "והאמת הרי היא אמת אחת, גמורה ומוחלטת – שאין הוא (איש ההלכה) נכון להקריבה אפילו לשם מטרה נשגבה". (**איש ההלכה – גלוי ונסתר**, ירושלים תשנ"ב, עמ' 78).
- 6 בעניין זה נציין את מאמרו של הרב יואל קטן, "על דקדוקי סופרים", **המעין**, ניסן תש"ס, עמ' 19 - 28, שמנסה לבחון את הסיבות לאי ההתקבלות של 'דקדוקי סופרים' בעולם הישיבות ומציע גם מסקנות שונות מאלו של נבון, ובעיקר, אינו מקדש את הבורות.
- 7 זוהי כנראה הסיבה שנבון נכנס לדיון ארוך על טעמי המצוות ולא ברור לקורא מה הקשר (האם החוקרים עוסקים בטעמי מצוות?). נראה כי יש כאן ערבוב מושגים בין טעמי מצוות לשיקולי פסיקה. וכבר העיר על כך בצדק יואב שורק בתשובה לנבון בפולמוס קודם (**אקדמות**, ו', טבת תשנ"ט, סוף עמ' 151).
- 8 וכמובן שנכון הדבר גם בכיוון ההפוך, כלומר, אי אפשר לנהל את התורה על פי החיים, כפי שמבקשת לעשות השיטה הרפורמית. ואולם אלו גם אלו מותרים על הניסיון לעצב את החיים על פי התורה. אלו משום שהתורה מנותקת מן החיים ואלו משום שהיא משתווה להם.
- 9 **בית יוסף**, אורח חיים, א', א'.